

Takoj moramo pomisliti na primere, ko so v devetnajstem stoletju najemali kraljeve zlatarje, da so oblikovali številne servi-se, narejene v delavnicah porcelana.

Zagotovo moremo iskati vzore etruščanski črni bucchero keramiki v španskem srebrnem pivskem posodju. Redko ohranjeno srebrno posodje nam nudi trden dokaz v številnih natančnih posnetkih v keramiki, tako npr. srebrn vrček iz Bashova in popolnoma enak keramičen vrček, izdelek atiških delavnic, iz istega najdišča. Posodica je okrašena s plastično oblikovanimi rebri, kar je nadvse ustrezno za izvedbo v kovini, a povsem ne-ustrezno za oblikovanje v keramiki. Velikokrat smo priča, kako keramičar mukoma oblikuje zveste posnetke kovinskega okrasa, še pogosteje pa si izmišlja pripravnejše kompromise.

Znano je, da Grki srebra niso čistili. Vzrok gre iskati v izredni čistosti (in zato tudi mehкости) grškega srebra, ki je presegalo 98 %, in mediteranski klimi, kjer se srebro navzame posebno temne patine. Ta postaja s postopkom čiščenja z žveplnimi hlapi (še dandanašnji način čiščenja vinskega posodja v Sredozemlju) plemenito črn. Torej je morala biti keramika, ki je posnemala srebrno posodje, bleščeče črno premazana. Rimljani pa so nasprotno svojo srebrnino čistili (znano je ime suž-nja, ki opravlja to nalogo), kar je razvidno iz priljubljenega nielo okrasa, ki bi bil v primeru plemenite črne patine na posodju neviden in torej povsem nepotreben. Vendar njihovo srebro ni dosegalo čistosti atiškega. Prav tako so tudi Egipčani srebrno posodje drgnili na sijaj.

Okras rdečih figur na črnem ozadju razkriva prvotno dekoracijo srebrnega posodja z zlatimi lističi, kar verjetno izhaja iz iranskega obrtništva. Ta tehnika prikovanja tankih lističev je še en trden argument proti čiščenju dragocenega posodja. Če natančno opazujemo okraševanje keramične površine z rdečimi figurami, opazimo, da so figure omejene z rahlim zarezom, kar je bilo potrebno pri tretiranju kovinske površine, preden so prikovali listič zlata na srebrno površino in popolnoma odvečen postopek pri krašenju keramičnega posodja; vsekakor gre za želen učinek, ko želimo dobiti veren posnetek kovinskega posodja.

Tako kot so nekateri avtorji napačno imeli srebrno posodje za posnetke keramičnega, je napačno iskati za vsak keramični kos svojo identiko v kovini. Vedeti pa moramo, da je kovinsko posodje vedno bilo arhetip in posnemanja vredno, saj se praktično nikoli ne zgodi, da bi dražja snov posnemala cenejše izdelke.

Preobrat črnega slikanega posodja v črnofiguralno avtorja odlično razložita z dotokom velikih količin zlata v helenistične države v času izteka Aleksandrove vladavine. To je čas, trdita, ko mize aristokracije preplavi zlato posodje in keramične delavnice z slikanjem na rdečo osnovo le sledijo modni zahtevi.

Te domneve dobro dopolnjujejo bogate najdbe iz skitskih in tračanskih grobov, kjer pogosto srečamo vložke iz srebra in elektruma v zlati osnovi (torej črno na rdeči osnovi!). Tudi pri analizi barvnih lestvic pri okraševanju keramičnega posodja moremo dobro slediti hierarhiji dragocenih kovin; srebro je okrašeno z zlatom in bron redno z srebrom;

za redkejši okras s temno rdečo najdemo ustrezno razlago pri uporabi bakra. Tega so rabili predvsem zaradi izjemne trpežnosti posebej pri izpostavljenih delih, kjer je bilo treba občutljive plemenite kovine zaščititi, npr. pri ročajih, ob ustju ali pa le kot sijoče zakovice (kot npr. še danes pri oblačilih iz jeansa!). Natančnejše opazovanje je domnevo potrdilo: keramično posodje je dopoljneno z rdečo barvo povsod tam, kjer bi bilo smiselno utrditi kovinsko posodje, pri keramiki pa nima nobene prave razlage, razen ko poudari npr. nekatere dele obraza, kot so ustnice ali prsne bradavice, kar pa je gotovo bilo tudi pri kovinskem izdelku.

Bela barva je prav tako redkeje uporabljena in največkrat strogo vezana na določen tip posodja. Pojavlja se pri alabastrih in pri kozmetičnem posodju, za katerega smemo domnevati, da je bilo v posebej odličnih primerih narejeno iz alabastra ali slonovine. Slednja se je le redko ohranila, vemo pa, da je bila

cenjena in na temperaturne razlike silno občutljiva surovi-na, enakovredna teži zlata. Prenekaterikrat vidimo, da keramično posodje strogo sledi oblikam posodic, narejenih iz enega okla, ko so mu s posebnim postopkom odlučili več koničnih, med seboj prilegajočih se plasti in jih spajali z zakovicami, skritimi pod okrasom vrste palmet. Slikani okras keramičnih posnetkov natančno sledi tehničnemu postopku izdelave slonokoščanih posodic. Priljubljene so oblike *lekitos*, *pelike* in *oinohoe*. Natančno opazovanje nam pokaže, da noben zgodnji (keramični) *lekitos* ne presega debeline okla! Plutarh slonovine ne ceni za dar bogovom, ker je del mrtvega telesa in sodi torej v grobove k mrtvim. Slonovina je služila za najiminitnejšo podlago antičnim slikarjem, vendar ne vemo, s čim so jo barvali. Marmor je veljal kot slonovina revnih!

Med najpomembnejše sklepe dela sodi spoznanje o imenih slikarjev, ki so se pogosto ohranila na slikanih keramičnih vazah. Šteli so jih med visoke umetnike antike in predvidevali njihov visok družbeni položaj. Avtorja trdita, da se napisi nanašajo izključno na originalne napise, ki jih je nosilo kovinsko posodje in ki so garantirali tudi čistost zlitine.

To vsekakor dokazuje tudi pogosto vrezana beseda poleg imena umetnika, ki se glasi *egrapsen* in pomeni ustvariti originalno obliko, prvotno risbo ...

Visoka kvaliteta slikarjev na keramiki je posledica natančnega posnemanja zlatarskih izdelkov, ki imajo zagotovo tudi vrezana imena oblikovalcev, uglednih umetnikov. Če trditev drži, potem so imena, ki se pojavljajo na keramiki, imena graverov in zlatarskih mojstrov ali slavnih umetnikov, ki so oblikovali zanje.

Gotovo so tudi lončarji poznali neodvisne umetnike, a neredko opazimo, da so imena napisana z neveščo, celo nepismeno roko, očitno skrbno kopirano z drugega vira. Pojav lahko opazimo še danes, ko na primer za delavnice znamenitega oblikovalca Omarja Ramssena rišejo številni priznani umetniki in obrtniki.

Torej se stilne analize posameznih mojstrov nanašajo bolj na skupne arhetipe kot pa na posamezne neodvisne umetnike na keramičnem posodju.

Delo je strnjen in trezen pregled dosedanjih obravnav antične toreutike in korelacij z antičnim vaznim slikarstvom. Avtorja sta prišla do novih spoznanj s kritično analizo družbeno-ekonomskih dogajanj v evropski industrijski družbi in s številnimi poglobljenimi antropološko socialnimi študijami antičnih nekropol. Njuno pisanje je sveže, odraža multidisciplinarno izvedenost in predvsem preudarno smelost drugačnega razmišljanja. Kljub tolikim kritičnim pretresom se bo bralcu ob ponovnem branju Strongove *Greek and Roman Gold and Silver Plate* iz leta 1966 zdela razprava le nadaljevanje tega odličnega dela. Kot bi Strongove pogosto le mimogrede omenjene misli ponovno razmislili in jih na novo argumentirali z dognanji modernih antropoloških študij.

Delo je vsekakor pomembna ločnica v proučevanju antične toreutike in njenih keramičnih posnetkov, ki odpira nove vidike antične ekonomije in trgovinske izmenjave. Potrebno je opozoriti, da se njuna opažanja dobro ujemajo z rezultati sodobnih keramologov in proučevalcev antične ekonomije, ki jih mor-da pri nas še vedno prepogosto pogrešamo.

Verena PERKO

Supplementa Italica. Nuova serie 14. Edizioni Quasar, Roma 1997. 237 str.

14. zvezek nove serije *Supplementa Italica*, v kateri so objavljeni in se objavljajo rimski napisi mest antične Italije (izbor mest je nesistematičen, pač odvisen od stanja raziskav in pripravljenosti sodelavcev s področja epigrafike, da prevzamejo spomenike določenega mesta ter jih študijsko obdelajo, vključ-

no z novim prikazom zgodovine in arheologije mesta), vsebuje indekse k zvezkom od 8 do 13. Indeksi so računalniško obdelani, program je bil deloma posebej izdelan prav zanje ("Epiglossa", avtorja sta Antonio Magi Spinetti in Ivan Di Stefano Manzella; "Indici", avtor je Franco Bianchi ter "Script" - IBM), izdala jih je dolgoletna sodelavka te serije, Claudia Lega. To je že drugi zvezek indeksov, prvi je izšel kot sedmi zvezek serije leta 1991, oskrbela ga je prav tako C. Lega, doživel je, podobno kot celotna serija, zelo ugodne odmeve v mednarodnih strokovnih revijah. Nslednji zvezek indeksov je predviden v zvezku št. 21, ki naj bi izšel že do konca leta 2000.

Izdajatelji serije so se odločili, da bodo izdali podrobno stvarno kazalo za vsakih šest zvezkov rimskih napisov, kajti posamezne knjige, v katerih je navadno več prispevkov, vsebujejo zgolj delne indekse, za napise vsakega mesta posebej. To pomeni, da epigrafsko gradivo ene knjige ni dostopno prek enotnega stvarnega kazala. Indeksi v 14. zvezku, ki ga tu obravnavamo (podobno velja tudi za 7. zvezek), ne združujejo doslej izdanih delnih indeksov k posameznim mestom, ki so klasični epigrafski indeksi lastnih imen in vseh važnih pojmov, temveč so sestavljeni po drugačnih kriterijih, ki jih računalniška obdelava še dodatno omogoča. Bistvena razlika je, da je zanje uporabljena t.i. tehnika "ključnih besed v kontekstu" (*Key Words in Context*).

Zvezek je razdeljen na več delov. V uvodu so razložene kratice za imena antičnih mest (med drugimi BRI za Briksijo, GNA za Gnatijo, IVC za *Iulium Carnicum* ter TER za Tergeste), ter za oznake spomenikov (npr. amfora, oltar, plošča, sarkofag). Dalje so navedene šifre za oznako materialov, iz katerih so spomeniki izdelani (npr. kamen na splošno, marmor, slonova kost, steklo), dalje oznake za različne tehnike pisave, za datacije po mesecih ter po krajših enotah. Sledijo korekture h knjigam od 8 do 13. Prvi del knjige nato vsebuje glavni del indeksov, "ključne besede v kontekstu" in sicer najprej latinske, nato grške, ki pa jih je le za četrtno ene strani, kajti grščina se v latinskih napisih italških mest pojavlja le skrajno redko. Upoštevana so tudi ključne besede iz maloštevilnih nepristnih latinskih napisov, ki so jih avtorji iz teh razlogov izjemoma vključili v posamezne mestne korpuse napisov. Ta del knjige je najobširnejši.

Sledi drugi del, ki vsebuje indekse števil in indekse vseh besed, katerih sestavni del so številke, npr. *duumviri*, *quattuorviri*, števila legij, vladarskih titulatur in podobno. V tretjem delu so pregledno, po abecednem redu, razvrščeni spomeniki - nosilci napisov, od prstanov (*anello*) do posodja (*vasellame*). Četrty del obravnava po sistemu stvarnega kazala različne materiale, iz katerih so spomeniki izdelani, peti tehnike vrezovanja in drugih načinov izdelovanja črk, od klesanja do mozaičnih kamenčkov. Šesti del vsebuje indeksno obdelane datacije, sedmi pa bibliografske podatke. V njih so zaobseženi najprej vsi korpu-si, od bazične epigrafske publikacije *Corpus Inscriptionum Latinarum* ter *Inscriptiones Italiae* do L. Vidman, *Sylogae inscriptionum religionis Isiacae et Serapiacae*, Berolini 1969. Indeksi so izredno uporabni in šele po njihovem izidu je dobila pestra in pomembna vsebina zvezkov *Supplementa Italica* od 8 do 13 polno veljavo.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica. Nuova serie 15. Edizioni Quasar, Roma 1997. 376 str., fot. napisov v besedilu.

Ateste, zdaj Este, je eno najpomembnejših venetskih mest, sinonim za železnodobno venetsko kulturo, ki je močno vplivala na naše celotno Posočje in kraško območje vse do Emone. Knjiga je v seriji *Supplementa Italica* nekaj posebnega, ker gre za prvi primer, da je zvezek v celoti napisala ena avtorica, Maria Silvia

Bassignano, ki pa žal na prvih straneh ni navedena, temveč šele v kazalu, pač zaradi tradicionalne zunanje podobe teh epigrafskih zvezkov. V tem primeru gre za monografsko delo, sicer pa je načeloma je v njih objavljenih več prispevkov različnih avtorjev. V mestu Ateste je bilo namreč najdeno veliko število rimskih napisov, ki že iz prostorskih razlogov opravičujejo monografsko obdelavo.

Tudi predgovor te knjige - tako kot vseh drugih *Supplementa Italica* - sta napisala Margherita Guarducci in Silvio Panciera, dolgoletna izdajateljca te serije, ki je doživela veliko laskavih mednarodnih priznanj, predvsem zaradi ažurnosti izhajanja in natančnosti kriterijev izdajanja rimskih napisov ter izčrpne vsebine, ki je več kot zgolj korpus latinskih napisov, saj vsebuje tudi zgodovino mesta, osvetljeno iz raznih vidikov, ki temelji na arheoloških raziskavah, ter izčrpno bibliografijo, ki se nanaša tudi na zgodovino mesta, ne le na epigrafske najdbe.

Venetsko-rimski in rimski napisi mesta Ateste so glede na druga antična mesta specifični iz več vzrokov. Predvsem jih je velika večina datiranih v čas med 1. stol. pr. Kr. in 1. stol. po Kr., pri čemer jih nekaj seže nazaj do druge polovice 2. stol. pr. Kr. Nekaj posebnega je veliko število keramičnih žar za pepel z nagrobnimi napisi, ki so datirani v 2. in 1. stol. pr. Kr., drugo večjo skupino pa predstavljajo napisi, povezani z ustanovitvijo avgustejske kolonije v Ateste ter naselitvijo veteranov, predvsem po bitki pri Akciju. Več napisov na žarah je v venetščini, skupaj je bilo najdenih ok. 150 venetskih napisov. Prek njih lahko lepo zasledujemo zapleten proces romanizacije - začel se je intenzivneje l. 89, ko je mesto skupaj z drugimi v Cisalpinii dobilo *ius Latii* -, ki se kaže v postopni latinizaciji ter v onomastiki, kajti domača venetska imena so bila v veljavi še dolgo v času principata. Ateste je postal rimski municipij verjetno za časa Cezarjevega prokonzulata l. 49 pr. Kr. Zanimi-ve so spremembe v socialni strukturi in v kulturnem življenju v mestu po naselitvi veteranov, ki so bili po rodu iz raznih italških krajev, deloma pa morda tudi že iz najbolj romaniziranih provinc. Kot privilegirani sloj mestnega prebivalstva so odločilno vplivali na razvoj mesta Ateste.

Vsebinska razdelitev knjige v vsem ustreza strukturi drugih zvezkov iz te serije. Avtorica je na začetku predložila bibliografijo, označeno z znakom za + ali -, ki navedena dela opredeljuje glede na to, ali vsebujejo oz. obravnavajo epigrafske spomenike ali zgolj druge vidike zgodovine mesta. Sledi zgoščen zgodovinski pregled, ki seže od začetkov naselitve na mestu Ateste, prek začetne urbanizacije do razvoja rimskega mesta. Kot je značilno za vsa venetska mesta, je romanizacija napredovala na miren način že od prve polovice 2. stol. dalje. Veneti so vodili Rimu prijateljsko politiko in priznavali oblast rimskih magistratov v provinci Cisalpinii še preden je ta postala provinca v ožjem administrativnem smislu besede. Več napisov priča o intervenciji rimskih prokonzulov v zvezi z obmejnimi spori med sosednjimi občinami, ki so bili zaradi nejasnosti glede mej med upravnimi območji posameznih mest precej pogosti. Izkoriščanje ruralnih in gozdnih površin je bilo namreč silno pomembno za boljše ali slabše preživetje lokalnega prebivalstva. Rimska država je tako med drugim posredovala pri urejanju meja med Ateste in Vicetijo (Vicenza) ter med Ateste in Patavijem (Padova). Sledovi centuriacije niso povsem gotovi, gotovo pa je, da je bilo ozemlje uporabnikom uradno razdeljeno. Prečkala ga je tudi glavna cesta, ki je povezovala vsa pomembna venetska mesta.

Zgodovinskemu uvodu sledijo popravki in dopolnitve k že objavljenim napisom, tem pa 299 novih napisov ter pet ne-pristnih napisov, vsi objavljeni s fotografijami. Omenila bi nekaj najvažnejših in zanimivih napisov, ki lepo ponazorijo pestrost atestinske epigrafike. Poleg zarotitvene ploščice, v kateri se avtor zakletve obrača na bogova podzemlja, očeta Plutona in Prozerpino, je bilo odkritih več votivnih spomenikov z napisi, posvečenih npr. Neptunu, Solu, Marsu. Več napisov priča o mestnih magistratih, nekatere od njih je mesto posebej